

U ovom članku želeo bih da ponudim deo odgovora na pitanje šta usporava suočavanje ovdašnjeg građanstva sa zločinima njegove vlasti prema pripadnicima okolnih naroda i domaćim Albancima. Više je razloga za to usporavanje, ali ću ja govoriti o dva koja mi se čine ključnim: prvi je priroda Miloševićeve vladavine a drugi priroda ratova koji su vođeni.

* * *

Kakva je veza između prirode Miloševićeve vladavine i katarze? Jednostavno, da je Milošević bio tiranin, da je prema domaćem stanovništvu činio zločine slične onima u Bosni ili na Kosovu, lakše bi se poverovalo njegovim današnjim tužiteljima.

Ali, Milošević nije bio tiranin. On jeste umeo da nasrne na život, slobodu i imovinu ovdašnjih građana. Teško da bi bio ubijen Slavko Ćuruvija ili bila upriličena nesreća na ibarskom drumu a da Milošević u tome nije imao udela. Teško da su policajci onako bezdušno mogli da mlate Beograđane 9. marta 1991, 2. i 3. februara 1997, 29. i 30. septembra 1999, ili 17. i 18. maja 2000. a da to Milošević nije naredio. Ipak, je li to bila zločinačka diktatura? Uporedimo li ga sa pravim tiranima, videćemo da, bez obzira na svu našu današnju osetljivost na nasilje, teško da bismo Miloševića mogli svrstati među njih.

Tiranin je bio poslednji Somoza (Anastasio Somoza Debayale), koji je lično mučio političke zatvorenike, a neke od njih je držao u bašti predsedničke palate, u kavezima, zajedno sa divljim životinjama (Dominguez, 1998: str. 136). Tiranin je bio Bokasa (Jean Bédel Bokassa), poznat po pokoljima stotina mališana, koji je uživao da u kabinetu lično

NEVOLJE SA MILOŠEVIĆEM

SLOBODAN ANTONIĆ

šiba ne samo sluge i ministre (što se kod njega svodilo na isto) već i strane novinare, utamničene političke protivnike i, naravno, decu (O'Kane, 1987: str. 8). Tiranin je bio i Haile Selasije, koji je hranio dvorske lavove telima svojih protivnika, kao i njegove zapadnoafričke kolege koje su bacale svoje opozicionare krokodilima (Nwankwo, 1990: str. 66). Tiranin je bio i Said Bare (Said Barre), iz Somalije, koji je naredio da se kastriraju hiljade njegovih političkih protivnika (Nwankwo, 1990: str. 67). Tiranin je bio i Idi Amin, koji je za osam godina vlade u smrt oterao preko sto hiljada Ugandana (Nwankwo, 1990: str. 67). Tiranin je bio i Džafer Nimeiri (Jaffar Nimery), iz Sudana, po čijem su naređenju pripadnici snaga bezbednosti političkim zatvorenicima odsecali udove, kopali oči i nagrđivali tela (Nwankwo, 1990: str. 68).

Milošević nije bio tiranin. On je bio samodržac. Ali samovolja njegove vlade nije podrazumevala zločinačku diktaturu, kao što ni njegove samodržačke sklonosti nisu obuhvatale svirepo tiranstvo. Njegova policija bila je nasilna. Ali broj političkih zatvorenika, političkih ubistava i političkih prognanika mogao bi na prste da se izračuna. Njegove vojne snage (ili snage koje su ga prihvatale za svog zapovednika) vršile su zlodela nad Hrvatima, bosanskim Muslimanima ili kosmetskim Albancima. Ali, ostali građani Srbije ipak su, najvećma, ostali pošteđeni. On jeste u svakoj prilici ispoljavao samodržačke sklonosti i jeste progonio opoziciju. Ali, Milošević nikada nije ukinuo ni izbore, ni parlament, niti stvarnu opoziciju, a sa vlasti je, kako-tako, ipak otišao posle izgubljenih izbora.

Miloševiću je nedostajala smelost i sistematičnost da bi bio tiranin. On je umeo da silom zapreti svojim protivnicima. Ali, svagda je to izgledalo pomalo traljavo, navalice, bez reda, nasumično. Kada je po svemu mogao da deluje kao tiranin, da u svom autoritarizmu ide do kraja, povlačio se i odustajao. Setimo se, recimo, događaja od 1. juna 1993. godine. U to vreme Vuk Drašković i njegova stranka bili su, već tri godine, najopasniji politički neprijatelji Miloševiću. Tog dana, uveče, pristalice SPO-a napale su zgradu Savezne skupštine i pokušale da je zauzmu. Time je Drašković pružio Miloševiću odličnu priliku da ga ovaj uništi. Republičko javno tužilaštvo zatražilo je od Ustavnog suda Srbije 3. juna 1993. da zabrani rad Draškovićeve stranke, a Draškoviću je pretio višegodišnji zatvor. Ništa Miloševiću nije tada stajalo na putu da sve to i ostvari: opoziciona javnost negodovala je zbog Draškovićevog zatočenja, ali nekako neubedljivo; svet je, s druge strane, bio zauzet gašenjem rata u Bosni. No, Milošević je, ipak, odustao. Drašković je oslobođen, a zahtev da se zabrani rad SPO-u izgubio se u činovničkim "hodnicima vremena".

Drugi primer jeste rat iz 1999. godine. Uoči i tokom tog rata mnogo se pretilo opoziciji u Srbiji. General Pavković lično je upozoravao da se u slučaju rata

zajedno sa teroristima iz OVK-a “treba razračunati i sa svim domaćim izdajnicima koji u poslednje vreme zagovaraju tezu da se mi ne možemo suprotstaviti celom svetu” (*Vreme*, 20. mart 1999, br. 439, str.12). I kada je rat izbio, Miloševića više ništa nije moglo da sputa u surovom izravanjanju računa sa političkim protivnicima. Stalo se, međutim, na ubistvu Ćuruvije. Nije bilo hapšenja, proterivanja, zabrana; nije bilo logora, mučenja, suđenja za veleizdaju. Posle rata su čak i oni opozicioni delatnici koji su tokom rata došli u sukob sa vojnim vlastima – poput Velje Ilića – jednostavno prestali da se kriju i više ih niko ni za šta nije pitao!

Uzmimo kao primer i zloglasni predlog Zakona o terorizmu. Taj zakon je najavljen odmah, sledećeg dana, po ubistvu Boška Peroševića, 14. maja 2000. godine. Ovo umorstvo je do krajnjih granica iskorišćeno u javnoj hajci protiv opozicije. Iz dana u dan su se u vladinim glasilima ređale optužbe da je opozicija u Srbiji sklona terorizmu, da su u njoj okupljene “NATO sluge”, “NATO plaćenici” i tome slično. Javnost je bila sasvim pripremljena i za donošenje zakona i za obračun sa “teroristima”. Opozicija je mogla da bude satrta a da to znatnije ne uskomeša ustajalu baru, kakvom se, polovinom 2000. godine, činila Miloševićeva Srbija. Ništa se nije dogodilo. Prolazile su nedelje a od zakona ni traga. Napetost u javnosti postepeno je popuštala, a na kraju je i Milošević odustao. Rešio je da ide na predsedničke izbore i tako sam sebi presudio. Umesto da jednim odlučnim potezom obezbedi vlast za još nekoliko godina, Milošević se dvoumio da li da pokrene nasilje većih razmera, i na koncu odabrao put koji ga je odveo u propast.

Sve u svemu, kada danas govorimo o proteklom periodu, možemo reći da je Milošević bio hladan i bezočan samodržac koji je brinuo samo o svojoj vlasti, te na kraju upropastio i Srbiju i srpski narod. Ali, on nije bio krvavi diktator, okrutan tiranin. Jeste učinio mnoga zla, počinio zločine, ali nerasvnljivo više drugima nego Srbima. Ovde je vladao bez mnogo prolivene krvi i na kraju otišao bez mnogo prolivene krvi.

I zato ne čudi odsustvo saosećanja ovdašnjeg sveta za stradalništvo Hrvata, Muslimana ili kosmetskih Albanaca. To odsustvo nije posledica samo toga što i hrvatski, bosanski ili kosovski Srbi nisu ništa manje stradali od tamošnjih “državotvoraca”. Naprosto, teško je poverovati da je istinski ubica neko ko zločine nije činio u svom već samo u okolnim selima. I to još u selima koja se i inače smatraju neprijateljskim. Staljin je pobio milione Rusa, a Hitler milione Nemaca izložio smrti i stradanjima. Ali, kome je od nas Srbijanaca zbog Miloševića ubijen neko iz porodice? Ostali smo bez para i zaposlenja, godinama živeli teško, tri meseca se sklanjali po podrumima od bombi... Ali, ogromnoj većini nas glave su ostale na ramenima, žene nam niko nije silovao, kuće nam niko nije srušio...

Ne mislim da je šteta što i Srbijanci nisu više propatili kako bi lakše mogli da se očiste od “greha saučesništva”. Samo mi se čine neumesnim prebacivanja da sa katarzom u Srbiji ide sporo. Pritisak javnosti da se krene u tom pravcu nije slabiji zato što je slabo ovdašnje moralno osećanje (što je, kako se često kaže, još jedna potvrda o neophodnosti korenitije katarze). Jednostavno, reč je o drugačijem društvenom iskustvu. Građani Srbije nisu iskusili najteže zločine, koje je Milošević činio po Hrvatskoj, Bosni i Kosovu. Zato im to treba *pokazati*. A za to je potrebno vreme i odgovarajući način. Besmisleno je očekivati da Srbi poveruju na reč Karli del Ponte, Aliji Izetbegoviću ili Ibrahimu Rugovi da su se tako strašni zločini kao oni u Srebrenici ili Donjoj Obrinji zaista bili dogodili i da su rezultat “zajedničkog zločinačkog poduhvata”. Srbi se u to moraju *uveriti*.

Suočavanje sa zločinima u Bosni i na Kosmetu ne može se zasnivati samo na “obaveznoj” dobroj volji Srba da u to poveruju. Ono mora da počiva na uverljivosti dokaza. Pomanjkanje dokazne građe, nedoraslost poslu i neveštost u dokazivanju ne mogu se zataškavati pričom o tvrdokornosti srpskog nacionalizma i nespremnosti Srbijanaca da se suoče sa vlastitim zločinima (Kandić, 2002). Uverenost u to da je neko ubica nije dovoljna za osudu, kao što ni osuda zasnovana na neubedljivim dokazima nije dovoljna za stvaranje uverenja da su se zločini zbilja dogodili. Ma koliko da ovdašnja elita i narod snose odgovornost za nacionalističku raspomamljenost koncem osamdesetih i početkom devedesetih, ne mislim da su Srbi u toj meri nerazumni da ih ubedljivi i jasni dokazi ne bi mogli do kraja otrezniti od poslednjih iluzija o sebi i svojim nacionalnim vođima.

* * *

Druga nevolja sa Miloševićevim zaveštanjem, to jest sa suočavanjem srpske javnosti sa tim zaveštanjem, jeste priroda ratova koji su ovde vođeni. Premda ne može da služi kao opravdanje, ipak je činjenica da su u Hrvatskoj i Bosni, kako se to uobičajeno kaže, “sve strane činile zločine”. Ali, najgore od svega jeste to što je i priroda rata koji je Zapad vodio protiv Srbije, 1999. godine, u velikoj meri slična prirodi Miloševićevih ratova. Zapravo, pogledamo li pažljivije, videćemo da se glavni Miloševićevi prestupi kao u ogledalu ocrtavaju u kaznenom pohodu NATO-a na Srbiju.

Milošević je optužen da je pogazio osnovne norme međunarodnog prava i vodio neobjavljene ratove protiv suseda (Hrvatska i Bosna) i etničkih manjina (Kosovo). Ali, ni vazdušni napad NATO-a na Srbiju nije imao nikakvu osnovu u tada važećem međunarodnom pravu. Nije održana sednica Saveta bezbednosti na kojoj bi se donela odluka o upotrebi sile (kao u slučaju Iraka, 1991). Srbija je na-

padnuta bez ičijeg ovlašćenja, a NATO je prekršio čak i sopstvenu povelju po kojoj može da dejstvuje samo ako je jedna od članica neposredno vojno ugrožena (čl. 5 Statuta NATO-a).

Milošević je optužen zbog “nesrazmerne upotrebe sile” u slamanju pobune na Kosovu. Smatra se nedopustivim da policija na pucnje iz albanskih kuća odgovara granatiranjem celog sela. Šta su ostali albanski civili krivi što neki njihovi sunarodnici pucaju na srpsku policiju? Ali, napavši Srbiju, NATO je postupio kao i srpska policija na Kosovu: na pucnje Miloševićeve policije po kosovskim selima odgovorio je bombardovanjem čitave Srbije.

Milošević je optužen za to što su oružana dejstva njegovih snaga proizvodila mnogo žrtava među civilnim stanovništvom. Ukloniti jednog naoružanog pobunjenika po cenu smrti najmanje jednog civila smatra se za “okrutno” i “čudovišno”. Recimo, u policijskom dejstvovanju u Donjem Prekazu, kod Srbice, 5. marta 1998. godine uz “dvadeset šest okorelih terorista” ubijeno je i dvanaest žena, trinaestoro dece i pet staraca. I zbilja: kakva je to policija koja na svakog likvidiranog teroristu ubije bar još jednog nedužnog građanina? Međutim, zapljusnuvši bombama Srbiju, NATO je učinio isto: na svakog ubijenog srpskog vojnika ubijan je još po jedan civil. Prema zvaničnim srpskim izvorima, u ratu 1999. godine poginulo je 546 vojnika i 138 policajaca, ali i 504 civila, od čega 88 dece (Presuda, 2000: str. 662).

Milošević i njegova propaganda okrivljeni su zbog prikrivanja ili opravdavanja ubistava kosmetskih civila. Smatralo se neprihvatljivim proglašavati pogibije civila “neizbežnim” ili “slučajnim” žrtvama policijskih akcija. Bombardujući Srbiju NATO je učinio isto: pogibije civila tokom bombardovanja Srbije prećutkivane su, ili su proglašavane za “kolateralnu štetu”. U Srbiji se kao simbolički primer takve “kolateralne štete” uzima pogibija trogodišnje Milice Rakić, iz Batajnice (17. aprila 1999). Njena kuća se nalazila najmanje 4 km od vojnog aerodroma, pa nije jasno kako je pilot mogao toliko da promaši. Ali postoje još mnogi drugi slučajevi sličnih čudovišnih grešaka. Dvogodišnjeg Marka Simića, poveo je njegov otac Vladan da se, 31. maja, u podne, prošetaju po njihovom rodnom Novom Pazaru. Kada su došli do jedne stambene zgrade, u ulici Stefana Nemanje broj 74, odjeknula je eksplozija. Uz Marka i Vladana, poginulo je još devetoro civila. Šta je pilot u blizini gađao nikada nećemo saznati. Na kuću jedanaestomesečne Bojane Tošović, u selu Merdare (kod Kuršumlje), 10. aprila 1999, pala je bomba. Otac Božin upravo je držao bebu kada se gornja ploča srušila na njih. Majka Marija je mogla samo nemoćno da posmatra kako otac, pritisnut betonskom pločom, i sa ćerkićom u naručju, lagano umire. Kome je vojnom cilju u blizini bila namenje-

na pala bomba ostaje potpuno nejasno. Isto je i sa pogibijom osmogodišnjeg Stefana, i njegove sestre, petogodišnje Dejene Pavlović. Oni su spalili u svojoj porodičnoj kući, u Ralji kod Beograda, kada je nju, 26. maja, pogodila bomba. Sta je u blizini bilo tako značajno da se moralo gađati teško je i pretpostaviti (svi primeri su iz NZJ, 1999).

Naravno, Milošević je optužen i da su neke od pogibija kosmetskih civila bile rezultat hotimičnog dejstvovanja njegovih oružanih snaga. Recimo, kada navodimo stradanja dece, ne smemo zaboraviti smrt dva petogodišnja dečaka – Egzona Hadžiavdije i Arlinda Vejse, kao i dve dvogodišnje devojčice – Dione Cake i Rite Vejse. Oni su, zajedno sa još petnaest žena i dece, tokom policijske akcije u selu Kerim (opština Đakovica) prvih dana rata, ubijeni i spaljeni u podrumu njihove kuće (SN, 1999/2: str. 236). Međutim, slučajevi namernog ubijanja civila postojali su i u NATO bombardovanju Srbije. Tako je ubijen Branimir Stanijanović, šestogodišnjak iz Aleksinca: on je 12. aprila sa ocem Vidosavom i majkom Divnom putovao vozom koji se, dvadeset minuta pre podneva, našao na mostu iznad Grdeličke klisure. Pilot je, objašnjavali su docnije u štabu NATO-a, imao zadatak da sruši most. Ali, isuviše je kasno na kontrolnom ekranu spazio voz. Valjda je zato posle minut-dva, kažu očevici, voz još jednom pogoden (NZJ, 1999/I: str. 297-306). Voz, ne most. I to na isto mesto – u drugi i treći vagon. Cela porodica Stanijanović je poginula, zajedno sa još petnaestak putnika. U slučaju voza na grdeličkom mostu nesumnjivo se radi o namerno izazvanoj smrti, a onaj ponovljeni hitac u zapaljeni voz teško da može biti išta drugo do obesno uživanje u uništavanju. “Pilot je... shvatio da je prvim hicem pogodio voz”, glasilo je opravdanje Veslija Klarka, ali se vratio jer je samo želeo “da završi svoj zadatak” (*Vreme*, 17. april 1999, str. 2).

Uopšte, smatra se da su Milošević i njegovi policijski i vojni generali krivi što su, nemoćni da se obračunaju sa naoružanim neprijateljima, zlostavljali stanovništvo. Uzima se da je ratni zločin svako mučenje civila, što obuhvata i oduzimanje struje i vode ili otežavanje snabdevanja hranom i lekovima. Ali, tokom napada na Srbiju, 1999. godine, NATO je učinio isto: pošto su tokom prvih nedelja bili iscrpljeni dostupni vojni i policijski ciljevi, građani Srbije bili su tokom maja 1999. godine izloženi sistematskom teroru, oduzimanju struje i vode i otežavanju snabdevanja hranom i lekovima. Zbog bombardovanja elektroenergetskih postrojenja Srbiji je, samo tokom maja, osam puta “isključivana struja”. Ali, nisu uništavana samo strujna postrojenja. Gađane su i toplane i crpne stanice. Sremskomitrovačko postrojenje za proizvodnju pitke vode gađano je 22. i 23. maja. Koncem rata, samo trećina Beograđana imala je vodu u česmama, a gradske zalihe pijaće vode spale su na manje od desetine potrebne količine.

72

Bilo je to sasvim jasno i otvoreno zlostavljanje stanovništva. Posle sličnih iskustava iz Drugog svetskog rata (Rotterdam 1940, London i Koventri 1940), Protokol I Ženevske konvencije izričito je zabranio takve napade (Obradović, 1999: str. 285). Vojne i političke vođe Zapada, međutim, nisu nimalo marile za ovu zabranu. General Majkl Šort, zapovednik vazduhoplovnih snaga NATO-a, otvoreno je govorio o nameri da se uzrokuje patnja građana Srbije. Bio je to njegov prvi ratni intervju, objavljen u *New York Timesu* 14. maja 1999. pod osobenim naslovom: "Ljudi u Beogradu takođe moraju da pate". "Ja mislim", opisao je tada Šort cilj bombardovanja Srbije, "nema struje za vaše frižidere, nema gasa za vaše šporete, ne možete da idete da radite, jer je most srušen... – to mora da nestane u tri ujutru" (navedeno prema Johnstone, 1999: str. 388).

73 Milošević je optužen da je njegova propaganda "manipulisala srpskim javnim mnjenjem širenjem preuveličanih i neistinitih podataka... kako bi se stvorila atmosfera straha i mržnje" (DD, 2002: str. xiii). Uopšte, smatra se dokazom sramnog "šovinizma" i "rasizma" to što su svi Hrvati proglašavani krivim za zločine Tuđmanove vojske. Ili: svi Albanci krivim za zločine OVK-a. Još čudovišnijim se smatra opravdanje nasilja nad hrvatskim ili albanskim civilima njihovom zajedničkom krivicom. Ali, Zapad je učinio to isto u vreme rata protiv Srbije: Srbi su proglašeni saučesnicima u Miloševićevim zločinima a njihova stradanja pravdana su kao "zaslužna kazna" za to saučesništvo. Naime, od proterivanja Albanaca i početka "druge faze vazdušne kampanje", Srbija je u zapadnim medijima toliko uporno i dosledno naruživana, da ste ubrzo mogli da je do mile volje razarate a da vam zbog toga niko ništa ne prebaci. U tom žalosnom poslu ratnog huškanja učestvovali su gotovo svi pripadnici zapadnih društvenih elita.

Pre svih političari. Oni su, kao što je to recimo učinio Klinton u tekstu koji je napisao za *The New York Times* (23. maj 1999), predstavljali Srbiju kao "srce evropskog mraka, region bombardovanih džamija, ubijenih muškaraca i dece, silovanih devojaka, tragova grupne i individualne, prepravljane ili izbrisane istorije" (preneto u NS/2, 1999: 24). Stejt dipartment je 19. aprila dao zvaničnu procenu o 500.000 nestalih Albanaca na Kosovu, "za koje se strahuje da su mrtvi". Mesec dana kasnije, američki ministar odbrane Vilijem Koen izjavio je za TV mrežu CBS da je nestalo oko 100.000 vojno sposobnih muškaraca, i da je "moguće da su ubijeni". A generalni sekretar NATO-a Havijer Solana rekao je za BBC kako se na Kosovu više

... ne mogu videti muškarci od 30 do 60 godina. To će biti razjašnjeno kad uđemo na Kosovo, i verovatno ćemo videti dramatične činjenice u

koje čak ni ne verujemo. (navedeno prema: *Vreme*, 20 novembar 1999, str. 10)

Zatim novinari. Njima kao da je bilo malo stvarnih zločina na Kosovu i zločina o kojima su govorili predstavnici za štampu NATO-a pa su izmišljali nove. Tako su 25. maja Rebecka Čembrlen (Rebecca Chamberlain) i Dejvid Pauel (David E. Powell), novinari *Philadelphia Inquirer*a, objavili tekst "Srpski sistem silovanja". U njemu se američkim čitaocima govori da su Srbi, ne bi li što više zaplašili Albance, navodno počeli da sprovode "masovna silovanja na trgovima". Albanci koji žive u varošicama, kažu ovi novinari, nasilno su "skupljani da prisustvuju ovom jezivom događaju", ne bi li se tako "podstakli da dobrovoljno beže" (navedeno u Johnstone, 1999: str. 400). Džonstonova, koja izveštava o ovoj sramnoj novinarskoj fantaziji, kaže da laž Čemberlenove i Pauela čak nije ni originalna. Istu izmišljotinu nalazimo i u tzv. izveštaju lorda Brajsa (Bryce), koji je podstakao ulazak Britanije u Prvi svetski rat. Tamo se, takođe bez ikakvih stvarnih osnova, pripovedalo o tome kako su nemački oficiri i vojnici javno silovali 20 belgijskih devojaka na pijačnom trgu u Liježu (isto).

Političarima i novinarima sekundirali su urednici popularnih listova, kao urednik engleskog dnevnika *The Sun*, koji su smišljali naslove poput "Gađajte ih kao pse!" (navedeno prema: Kosik, 1999: str. 145). Pa kolumnisti uglednih dnevnika, kao Vilijem Pfaf (William Pfaff), koji je u *International Herald Tribune* (31. maj 1999) napisao:

Mnogo toga je NATO uradio, ne naročito mudro, po mom mišljenju, jer je bio u sukobu samo sa srpskim vođama. Srpske vođe je izabrao srpski narod... srpski glasači su održali Slobodana Miloševića na vlasti u protekloj deceniji. Nije jasno zašto bi oni trebalo da budu pošteđeni da okuse patnju koju je on /Milošević – *prim. A.S./* nanosio svojim susedima. (navedeno u Johnstone, 1999: str. 393)

Ili kolumnista Tomas Fridman (Thomas L. Friedman), "vodeći intelektualac *Timesa*" (Chomsky, 2000: str. 113), koji je zapisao:

Mi smo u ratu sa srpskom nacijom i svako ko se smuca Beogradom treba to da shvati... Dvanaest nedelja hirurškog bombardovanja nikada ne bi preokrenulo Srbiju. Hajde da vidimo šta će dvanaest nedelja u manjoj meri hirurškog bombardovanja učiniti. Dajte šansu ratu! [...]

Želite u pedesete? Mi ćemo vam dati pedesete. Želite 1389? Možemo da stvorimo 1389, takođe. (Friedman, 1999)

Pa onda, razume se, brojni “liberalni” intelektualci. Skloniji ratu i ubijanju što su se više osećali “liberalnim”. Zajedničko svim njihovim napisima bilo je – kao kod Suzan Sontag (*The New York Times*, 3. maj 1999) – zadovoljstvo što su Srbi “najzad doživeli mali deo patnji koje je Milošević naneo drugim narodima” (Sontag, 1999: str. 29). Obrazloženje je bilo vrlo jednostavno: “Srpski civili su ti koji Miloševiću omogućavaju da ostane na vlasti, tako da oni moraju preuzeti deo odgovornosti” (pismo Marshe M. Hupfel, University of Tennessee; navedeno u: Vuković, 1999: str. 318). Ili kako reče jedan drugi pisac, smrt srpskih civila jeste “cena koja se mora platiti kada narod stane iza vođe-kriminalca” (Anthony Lewis, *New York Times*, 29. maj 1999, A27; navedeno u: Hayden, 1999: str. 136).

Posebno glasni bili su zapadni levičari, koji su išli korak dalje čak i u odnosu na svoje političare. Na početku rata, Madlen Olbrajt se obratila Srbima da bi ih, na njihovom jeziku, uveravala kako NATO ratuje sa Miloševićem i “nema ništa protiv srpskog naroda”. Ali ne, ciktao je Slavoj Žižek u uglednom *New Left Review* (mart-april 1999) – Zapad jeste i treba da bude u ratu sa Srbima!

75

Kada zapadne sile stalno ponavljaju da se ne bore protiv srpskog naroda već samo protiv njegovog korumpiranog režima, one se oslanjaju na tipično liberalnu, pogrešnu pretpostavku da je srpski narod samo žrtva svog zlog rukovodstva personifikovanog u Miloševiću i da to rukovodstvo njime manipuliše. Bolna je činjenica da agresivni srpski nacionalizam uživa podršku većine populacije – Ne!, Srbi nisu samo pasivne žrtve nacionalističke manipulacije, oni nisu prurušeni Amerikanci koji samo čekaju da budu oslobođeni zlog nacionalizma.

Stoga, zaključuje ovaj omiljeni gost najuglednijih zapadnih konferencija i univerziteta, pošto Srbi “sa opscenim zadovoljstvom dozvoljavaju da se sa njima manipuliše... upravo kao levičar, ja na pitanje ‘bombe ili ne?’ odgovaram: još nema dovoljno bombi, i one su *zakasnele*!” (Žižek, 1999: str. 141, 142; podvukao Žižek).

Milošević se osuđuje zbog sprovođenja politike pritisaka na albansko stanovništvo, kako bi ono “odbacilo svoje secesionističke vođe” i izabralo “zdrave političke snage”. Smatra se nedostojnim civilizovanog sveta ucenjivati i kinjiti građane kako bi oni promenili svoje političare. Ali, Zapad je učinio isto: Srbi su tučeni iz vazduha i ostavljeni bez vode i struje kako bi promenili političke nazore i poli-

tičko vodstvo. Jer, terorisanje srpskih civila, prema preovlađujućem tonu u zapadnim medijima, nije bilo samo opravdana kazna za njihovu raniju podršku Miloševiću. To je, istovremeno, trebalo da bude i podsticaj građanima Srbije da se opamete i zbacе samodršca. “Strateško bombardovanje srpskih gradova”, objašnjavao je Bžežinski (*Le Monde*, 17. april 1999), trebalo bi “da pokrene najrealističnije Srbe da ponovo razmotre svoju podršku samoubilačkoj Miloševićеvoj politici” (Brzezinski, 1999: str. 50). Ili, kako je to lepo opisao senator Džo Liberman, gostujući 25. aprila na TV mreži NBC:

Nadam se da će vazдушna kampanja, čak i ako ne primora Miloševića da naredi svojim trupama da napuste Kosovo, toliko opustošiti njegovu privredu, toliko uništiti živote njegovog naroda, da će mu oni odbiti poslušnost i zbaciti ga. (navedeno prema Johnstone, 1999:387)

U okviru objašnjenja “fenomena Milošević” često se ističe i krivica srpske inteligencije (ne samo one oko SANU). Ona je, naime, često predmet osude za isključivost i padanje u zanos zbog jedne ideje. Opravdano se smatra nedostojnim da se intelektualac zanosi krajnjim rešenjima poput onog – “Svi Srbi u jednoj državi”. Primena takvih rešenja, naime, najčešće traži krajnja, to jest nehumana sredstva. A rat sa drugim narodima je jedno od njih. Ali, tokom rata 1999. Zapad je učinio isto: u prvi plan izbila su krajnja rešenja, kakvo je, recimo, “konačni slom srpskog nacionalizma”. A takva rešenja su se mogla ostvariti samo krajnjim merama – totalnim ratom sa Srbijom, njenom okupacijom i denacifikacijom. I to denacifikacijom shvaćenom u smislu lobotomije izvedene nad čitavim jednim narodom. “Ogromna većina Srba”, davao je svoje stručno mišljenje Danijel Goldhagen, harvardski profesor i pisac znamenite knjige o saučesništvu nemačkog naroda u nacističkim zločinima (*Hitlerovi dobrovoljni dželatati*), “pod uticajem je naročito zloćudne vrste nacionalizma”.

76

Uhvaćena u stisak zabluda, mržnji, kulture rata i smrti društva koje je sve ratobornije... većina srpskog naroda, koja se ne protivi Miloševićеvoj eliminacionističkoj politici ili je čak podržava, učinila je sebe zakonski i moralno nekompetentnom da upravlja svojim poslovima, što nju pretvara u verovatnu i trajnu pretnju za druge.

Zbog toga, predlagao je Goldhagen lek za Srbiju, “njihova zemlja se mora staviti pod nadzor”, a “one koji su podržavali zločince, koji čine visok procenat srpskog

stanovništva, treba naterati da shvate svoje greške” (*The Guardian*, 29. april 1999; *The New Republic*, 17. maj; srpski prevod: Goldhagen 1999: str. 105, 106). Goldhagenov poziv na totalni rat sa Srbijom naišao je na dobar prijem u zapadnoj javnosti (vidi: Stacy Sullivan, “Miloševići dobrovoljni dželati”, *The New Republic*, 10. maj 1999; Blaine Harden, “Šta treba preduzeti da se očisti Srbija”, *The New York Times*, 9. maj 1999). Harden je kao najboljeg svedoka u prilog tezi o nepopravljivosti Srbije navodio Sonju Biserko, predsednicu Helsinškog odbora za ljudska prava Srbije, koja je baš tih dana posetila Medlin Olbrajt “and urged her to consider occupation” (Harden, isto). Zatim je preneo njeno stanovište o Srbiji, izloženo 22. aprila u *IWPR’s Balkan Crisis Reportu*, u kom se između ostalog kaže:

77

Podstaknuta divljačkom propagandom i sve većim kriminalnim banditizmom, Srbija je krenula putem sa kojeg nema povratka... Srbija je suočena sa neminovnim moralnim kolapsom i istorijskim debaklom. Ona odbija da se suoči sa prošlom politikom, čak i sa zločinima za koje je odgovorna i koji se događaju iz dana u dan... Kao takva, Srbija se ne može nadati integraciji... Posle čitave decenije neuspešne politike na Balkanu, od ogromne je važnosti da Amerika i evropske demokratije artikulišu dugoročnu viziju za čitav region. Ovo mora početi denacifikacijom Srbije... Zapad možda raspravlja o kopnenim snagama na Kosovu. Ali, realnost je da će, dugoročno gledano, međunarodne snage biti potrebne i u Srbiji. (Biserko, 1999)

Uz sve to, tokom svih proteklih ratnih godina srpska javnost s pravom je bila osuđivana zbog čestih “metafizičkih zamki” u njenom govoru. Nije se mogao uputiti prekor srpskoj državnoj politici a da se time *per definitionem* ne potvrdi glavna tvrdnja te politike o “širokoj antisrpskoj zaveri stranih sila i domaćih plaćenika”. Ali, tokom rata 1999. Zapad je učinio isto: recimo, rat sa Srbijom bio je proglašen “etičkim”, “moralnim” ratom (govor Havela u kanadskom parlamentu, 29. aprila 1999; Havel, 1999: str. 99), ratom u ime humanosti i ljudskih prava. A svi koji su bili posumnjali u ispravnost takvog rata *per definitionem* bili su nemoralni, neprosvećeni i nehumani (Hayden, 1999: str. 136). Takođe, svi Srbi su proglašavani *istima*, i sa njima se tako i postupalo – svi su jednako bombardovani. A kada se takvom tretmanu suprotstavila čak i srpska prozapadna, demokratska opozicija, to je postao još jedan dokaz da svi Srbi *jesu* isti. Uspostavljena je dijagnoza da je Srbija duboko bolesno društvo koje se jedino može izlečiti ratom. I to takvim koji će valjda potrajati sve dok se na zelenoj kupoli Savezne skupštine ne zavijori zastava sa crvenim prugama i plavim zvezdama. A kada je Srbija jednoglasno odbila da primi ta-

kav lek, odbacivši njegovu prvu dozu u vidu NATO bombi, to je postao samo još jedan dokaz koliko je ona istinski bolesna, i koliko joj se moraju davati sve novi i novi lekovi. Tipični metafizički krugovi, zar ne?

Sve u svemu, priroda NATO rata protiv Srbije nije bila preterano drugačija u odnosu na prirodu Miloševićevog ratovanja. Iako se ovi ratovi nikako ne smeju izjednačiti – jer je Milošević bio neuporedivo suroviji i primitivniji nego zapadne “ratovođe” – njihova logika je ipak bila jednako strašna. Kao da je bezdušnost našeg malog despota otkrila svu bezdušnost sveta velikih i moćnih. Jer, taj svet je jedno nasilje krenuo da suzbija drugim, jednako strašnim nasiljem. Miloševićovo ubijanje albanske dece zaustavljano je tako što su ubijana – srpska deca. Milošević Egzona, oni Branimira. Milošević Arlinda, oni Marka. Milošević Dionu, oni Miliću. Milošević Ritu, oni Bojanu. Pa ko može duže i više. Srećom da je Milošević ubrzo prvi stao. Ali da nije, šta bi zbilja sprečilo NATO vođe da umesto onih 88 ubiju 880, ili možda 8.800 srpske dece?

Sa iskustvom takvog rata nije lako u Srbiji doživeti “katarzu”. To zaboravljaju mnogi ostrašćeni propagatori opštesrpskog pokajanja koji svakoga kome se ne dopadne “zaverološki” pristup haškog tužioca ili zbrkanost sećanja albanskih svedoka optužuju da je tek “današnji oblik Večitog Malograđanina” (Pančić, 2002). Stvari su ipak nešto složenije. Katarza ne može da bude samo zamena imaginarne uloge “glavne žrtve” sa ulogom “glavnog zločinca”. Ona podrazumeva suočavanje sa istinom. A istina je, kao što Hegel uči, celina. Katarza se teško može postići suočavanjem samo sa jednom stranom istine. Ako zbilja postoji i najmanje očekivanje da bi suđenje Miloševiću moglo doneti nekakav konačni oprost vođama Zapada zbog bombardovanja Srbije, onda je ono u oštroj neskladu sa očekivanjem srpske katarze. Rat Severnoatlantskog svesa protiv Srbije, vođen 1999. godine, ne može da opravda Miloševićeve zločine, prethodne ili potonje. Ali ni Miloševićevi zločini ne mogu da opravdaju sva ona zla, pa i zločine, počinjene tokom NATO bombardovanja.

Otuda sam slobodan da tvrdim da Zapad, zasada, nema previše moralnog prava da od Srba zahteva katarzu. Suočavanje Srba sa istinom izgleda da s pravom mogu i moraju da zahtevaju pre svih – sami Srbi.

* * *

U dobro shvaćenom srpskom interesu i jeste suočavanje sa počinjenim zločinima i izvođenje zločinaca pred lice pravde. Samo, to nije stvar dana, meseca ili godina. U pitanju je duži istorijski proces tokom kojeg treba steći naviku. Naviku da se zločini, ma u ime čega i ma od čije strane bili počinjeni, imaju da gone i kažnjavaju.

To će biti mukotrpan rad na izgradnji jednog novog kolektivnog osećaja za opasnost. Za opasnost od velikih reči, brzih rešenja, lakog posezanja za silom...

Deo tog puta već je pređen. Pod Miloševićem, Srbi su već doživeli izvesno otrežnjenje, kako inteligencija tako i običan svet. Narodni duh, sve do Miloševića, bio je opterećen kojekakvim mitovima. Srbi su za sebe verovali da su posebno hrabar narod, da su u ratu nepobedivi, da nikada ne nasrću na slabije od sebe, da su plemeniti i slobodoljubivi, da ako hoće mogu da prkose celom svetu, i koješta još. Pod Miloševićem, Srbi su dobili priliku da se vide u pravom svetlu. Čuvena srpska junačnost, u ovim ratovima, vrlo često se pokazivala kao prazno hvalisanje. Srbi su jednako kao i drugi narodi, a kadikad i više, bivali kukavice, zulumčari i zločinci. Oni su gubili bitke čak i kad su bili jači, a mnogi ne samo da nisu "rado", nego nisu uopšte želeli da "idu u vojnike". Prkošenje svetu jasno se pokazalo kao glupo i uzaludno, a slobodarstvo se premetnulo u opštu spremnost da se trpi nepravda i poniženje samo ako iz toga proizlazi kakva lična povlastica. I sklonost da se u ime ispravljanja svetskih nepravdi, ili bolje budućnosti, upropašćava sadašnji život takođe je očevidno pokazala kakve joj mogu biti posledice.

79 Sve u svemu, ako se "patnjom mudrost stiče", Srbi su, propativši pod Miloševićem, dobili priliku da nešto više nauče, kako o sebi, tako i o svetu u kom žive. Čini se da Srbi danas, oslobođeni brojnih iluzija, mogu da vide sopstveni položaj i svetske prilike bolje i jasnije negoli tokom najvećeg dela XX veka. Haški proces daće im novu građu za dopunu slike o sebi i drugima. Međutim, ova slika ne može da se izgradi samo na haškom procesu. Uz strpljenje i razboritost, i naravno hrabrost da se ne beži od duhova prošlosti, Srbija može steći neophodan imunitet na šovinizam i megalomaniju. Ali, ako budemo nestrpljivi, ako katarzu koristimo kao sredstvo ideološke ili političke dominacije, ako se držimo površnih istorijskih analogija i prenebregavamo sve specifičnosti "srpskog slučaja", rizikujemo da ovaj važan posao nikada ne uradimo kako treba. A to će značiti opasnost od ponavljanja svih onih grešaka kroz koje smo upravo prošli. Samo, da li još jedan krug takvih grešaka Srbija uopšte može da preživi?

REFERENCE

Biserko, Sonja (1999): "The Balkan Endgame", *IWPR's Balkan Crisis Report*, No. 23, 22 April 1999. <http://www.iwpr.net>

Brzezinski, Zbigniew (1992): ""The Cold War and its Aftermath", *Foreign Affairs*, Fall.

(1999): "Totalni rat protiv Miloševića", SN, 1999/2: 48-50; prevedeno iz *Le Monde*, 17. april 1999.

Chomsky, Noam (2000): *Novi militaristički humanizam: lekcije Kosova*. Beograd: Filip Višnjić.

DD (2002): "Danas dokumenti: Haški tužilac protiv Slobodana Miloševića (kompletni tekstovi sve tri optužnice Karle del Ponte, tužioca Međunarodnog krivičnog suda za bivšu Jugoslaviju, protiv Slobodana Miloševića za zločine navodno počinjene na Kosovu, u Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini)". *Danas*, 25. januar, specijalni dodatak.

Dominguez, Jorge I. (1998): "The Batista Regime in Cuba", in: *Sultanic Regimes*, H. E. Chehabi and Juan J. Linz (eds.), pp. 113-131. Baltimore and London: The Johns Hopkins University Press.

Friedman, L. Thomas (1999, April, 23): "More Sticks", *New York Times*, [WWW document]. URL <http://www.nytimes.com>

Goldhagen, Daniel (1999): "Nemačka lekcija", *R.E.Č.*, 55/1: 105-107. Prevedeno iz *The Guardian*, 29. april 1999.

Harden, Blaine (1999): "What It Would Take to Cleanse Serbia", *New York Times*, May 9 [WWW document]. URL <http://www.nytimes.com>

Havel, Vaclav (1999): "Kosovo i kraj države nacije", *R.E.Č.*, 55/1, str. 97-99; prevod obraćanja predsednika Češke Republike kanadskom parlamentu 29. aprila 1999.

Hayden, Robert (1999): "Humanitarno licemerje", *R.E.Č.*, 55/1: 131-136.

Johnstone, Diana (1999): "Koletivna krivica i koletivna nevinost", u: *Nato agresija na SR Jugoslaviju '99*, Zbornik radova sa međunarodnog simpozijuma, Novi Sad, 15-16. oktobar 1999, str. 387-406. Novi Sad: Udruženje za pravnu teoriju i praksu.

Kandić, Nataša (2002): "Zločinci kao izvozni posao", *Danas*, 6. februar, str. 6.

Kosik, Karel (1999): "Kad ludilo naređuje razumu", SN, 1999/2: 144-148.

NZJ (1999): *NATO zločini u Jugoslaviji: dokumenta i dokazi*, knjiga I: 24. mart - 24. april 1999, knjiga II: 25. april - 10. jun 1999. Beograd. SMIP.

Nwankwo, Arthur A. (1990): *African Dictators: The Logic of Tyranny And Lessons From History*. Enugu: Fourth Dimension Publishing Co. Ltd.

O'Kane, Rosemary H. T. (1987): *The Likelihood of Coups*. Aldershot: Avebury.

Pančić, Teofil (2002): "Teret s duše", *Vreme*, 21. februar, str. 33.

Presuda (2000): "Presuda u krivičnom postupku protiv optuženih Vilijem Klintona, Medlin Olbrajt, Entoni Blera, Robina Kuka, Džordža Robertsona, Žaka Širaka, Ibera Vedrina, Alena Rišara, Gerharda Šrederea, Jozefa Fišera, Rudolfa Šarpinga, Havijera Solane i Veslija Klarka", koju je donelo veće Okružnog suda u Beogradu, 21. septembra 2000. godine. *Srpska slobodarska misao*, god I, br. 5, str. 657-663.

SN (1999): *Srbija i NATO*. Posebno izdanje časopisa *Nova srpska politička misao*. Sveska I: "Srpski disukrs rata". Sveska II: "Svetska debata" i "Dosisije". Beograd: Vreme.

Obradović, Konstantin (1999): "Međunarodno humanitarno pravo i kosovska kriza", *Međunarodi problemi*, god. LI, br. 3-4, str. 256-294.

Sontag, Suzan (1999), "Zašto smo na Kosovu", NS/2, 1999:25-29. Prevedeno iz *The New York Times*, 3. maj 1999.

Žižek, Slavoj (1999): "Protiv dvostruke ucene", SN, 1999/2: 138-143. Prevod članka "Springtime for NATO" iz *New Left Review*, 234 (mart-april) 1999.